

En ariadnetråd genom det elementäras labyrint

Ett sätt att förstå dialektiken mellan social responsivitet och asocial responslöshet

ELISABETH LINDBERG

Inledning¹

Det sociala livets elementära former (1987) är den bok genom vilken Johan Asplund introducerar begreppen social responsivitet och asocial responslöshet i den socialpsykologiska idévärlden. Det problematiska i Asplunds diskussion kring dessa begrepp är den skillnad han vill göra mellan dels beteenden som skall inräknas på en elementär nivå och dels beteenden som skall betraktas som tillhörande en formell, avancerad (d v s inlärdd) nivå. Problemet ligger i att man aldrig blir riktigt klar över var han anser att gränsen går. *Social responsivitet*, skriver Asplund, kan ungefärligt översättas med samhälleligt/sällskapligt gensvar. Det handlar om att svara på den andres gester, där svaret som ges i sin tur föranleder ett gensvar från den andre; det är detta växelspel som Asplund betecknar social responsivitet. Social responsivitet är ett *elementärt* socialt beteende.² Att ett beteende är elementärt i Asplunds bemärkelse innebär att beteendet ifråga inte behöver belönas för att uppstå – det inträffar i stället därför att det inte förhindras att inträffa. Den sociala responsiviteten ”föregår det komplexa och reglerade sociala livet; den är aningslös, omedveten, barnslig, enfaldig – ja hundaktig”.³

Tillhör det sociala livets elementära former gör också, menar Asplund, *asocial responslöshet*. Dock inte på samma sätt som den sociala responsiviteten i och med att den senare i grunden är elementär, medan bara vissa former av den förra är elementära och majoriteten av dess former tillhör ett formellt, *avancerat* socialt beteende. Till skillnad från det elementära beteendet är det avancerade ett beteende

---

ELISABETH LINDBERG

är doktorand vid sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Hennes avhandling behandlar relationen mellan individ och social kontext med avseende på vilja och ovilja att leva.

som behöver belöning för att uppstå – det är ett inlärt beteende. Majoriteten av den asociala responslöshetens former måste, i och med att de befinner sig på en avancerad nivå, läras in – vi ”måste *förmås* att bete oss asocialt responslöst” med Asplunds egna ord – medan den sociala responsiviteten alltså kommer av sig själv.⁴ Ändå, menar Asplund, måste den asociala responslösheten medräknas redan på den elementära nivån. Han tänker sig att det finns en dialektik mellan social responsivitet och asocial responslöshet⁵, men utvecklar inte tanken närmare i denna bok.

Vad är problemet?

Problemet som skall diskuteras kan illustreras med följande figur:

FIGUR 1

	responsiv	responslös
elementär	"ren" social responsivitet	?
avancerad	asocial responslöshet har påverkat social responsivitet	"ren" asocial responslöshet

Som jag tolkar Asplund innebär formuleringen ”Ändå måste vi räkna med den asociala responslösheten redan på en elementär nivå”⁶ att om inte den asociala responslösheten fanns redan på den elementära nivån, skulle vi förbli enbart socialt responsiva på en elementär nivå – utan asocial responslöshet kan inte den sociala responsiviteten formas, disciplineras, bli avancerad.⁷ Det är för att kunna förklara den sociala responsivitetens föränderlighet som asocial responslöshet måste medräknas redan på en elementär nivå. Det är också här begreppens *dialektiska förhållande* till varandra blir förståelig. Men vari består den elementära asociala responslösheten, hur kan denna beskrivas? Vad betyder elementär asocial responslöshet?

Barn och drakflygare och att vara sin egen husse

Barn är inte alltid socialt responsiva i bemärkelsen att de alltid svarar på stimuli. När någon tilltalar ett barn är det inte säkert att barnet responderar på det stimuli tilltalandet innebär. Även om det till synes inte finns något i situationen som förhindrar ett gensvar kan detta utebli. Skall denna uteblivna respons förstås som ett utslag av elementär asocial responslöshet från barnets sida? Eller skall det tolkas som *en typ av* social responsivitet? Den typ av social responsivitet jag närmast tän-

ker på här är den där Asplund talar om att den socialt responsiva människan går upp i sin aktivitet: "En socialt responsiv varelse *går upp* i det denna varelse är inbegripen i. Den sociala responsiviteten yttrar sig som *fascination*."⁸ Och: "Vi säger att den fascinerade har 'stängt ute yttervärlden'.", d v s förhåller sig asocialt responslöst till yttervärlden medan deras sociala responsivitet helt engagerats av just det de håller på med.⁹ Skall alltså den uteblivna responsen förstås som elementär asocial responslöshet, eller skall den förstås som en typ av social responsivitet? På denna fråga svarar inte Asplund.

Vad menar han alltså med att vissa former är elementärt asocialt responslösa? Hur särskiljer han det elementärt asociala responslösa beteendet från olika former av social responsivitet? Orsaken till att jag ställer frågan är att en viktig, kanske *den* viktigaste poängen hos Asplund är att det ohämmat sociala responsiva beteendet är elementärt, vilket jag förstår som medfött, och det lilla barnet, som ännu inte har lärt sig hur man bör bete sig, som alltså inte kan befinna sig på en (alltför) avancerad nivå, inte alltid är socialt responsivt i bemärkelsen alltid svarar på stimuli. Det kan också bete sig asocialt responslöst mot "yttervärlden" – kanhända på ett elementärt sätt.

Asplund diskuterar i ett annat sammanhang enmansaktiviteten drakflygning som tillhörande det elementära. Dock säger han inte elementär *social responsivitet*, utan han talar om drakflygning som en elementär *form för socialt liv*, vilken dock inte är fullt ut social då det handlar om en enmansaktivitet. Men, aktiviteten är inte egocentrisk när drakflygaren går upp i sin aktivitet, hans lust är utåtvänd, sitter i hans icke-jag. Den är elementär eftersom draken blir till ett levande väsen när den går till väders, den rycker i linan, den svarar, den ger ett renodlat responsivt motstånd. "Och trots sin försjunkenhets och fixering är han inte *egocentrisk*. Han går ju utöver sig själv och identifierar sig med sin drake."¹⁰

Här talar Asplund visserligen om en elementär form för socialt liv, d v s exkluderar inte, som jag förstår det, elementär asocial responslöshet. Men härom säger han ingenting. Han säger varför aktiviteten inte fullt ut är social, och han säger varför aktiviteten är elementär. Vad han däremot inte säger är vad i aktiviteten som är socialt responsivt och vad som är asocialt responslöst. Om nu båda elementen finns med? Inte heller i något av de sammanhang där han diskuterar den asocialt responslösa varelsen förklarar han var den elementära asociala responslösheten kommer in i bilden. Nej, denna den asocialt responslösa varelsen beskrivs som:

svårflirtad snarare än lättledd och lättlurad, hon är inte ivrig utan trög och stel; hon är vuxen, för nuftig, kallsinnig, misstrogen, medveten och självmedveten; hon är bunden och förpliktigad av sina tidigare resoner och uteblivna resoner, aldrig helhjärtat med i den pågående sociala processen utan alltid till hälften utanför den

samma, skeptisk, sin egen husse. Den avancerade socialiteten är inte som den elementära ny i varje ögonblick utan snarare gammal i varje ögonblick.¹¹

Lägg märke till hur han efter beskrivningen infogar att det är den avancerade socialiteten han utgår från, dvs socialt responslöst beteende som inlärt beteende, ej som elementärt. På detta och liknande sätt undviker Asplund att diskutera vad han menar med elementärt socialt responslöst beteende. Ändå finns, som jag ser det, svaret på frågan i boken.

Låt oss utvidga exemplet med barnet ovan. Hur skulle Asplund förklara följande situationer; är de exempel på elementär social responslöshet eller är de exempel på den typ av social responsivitet där den fascinerade har stängt yttervärlden ute? Eller är de exempel på någonting annat? Det lilla barnet, låt oss kalla henne Magda, förhåller sig socialt responsivt till annat än andra människor, t ex kan hon fullfölja egna tankegångar och/eller handlingar innan hon responderar på den andre(s stimuli). Hon kan t ex sitta och fundera på hur hon skall få in den fyrkantiga klossen i lådan framför sig, utan att på minsta sätt visa att hon hört att hennes mamma försöker påkalla hennes uppmärksamhet. En annan situation är den där hon avslutar slagsmålet med storebror innan hon responderar på faderns uppmaning att det är matdags. Vad jag menar här är att det att resondera på andra när man "egentligen" vill tänka klart en tankegång/avsluta en handling i detta ljus framstår som ett inlärt beteende – t ex artighet.¹² Lilla Magda har ännu inte lärt sig vad artighet innebär och responderar därför klart på sin egen fundering eller handling först. En tredje typ av situation är den där hon till synes "väljer" att resondera på blomman, bilen, dockan etc först om det var denna som först fanns i hennes medvetandesfär. Lika troligt är dock att hon faktiskt avbryter sin fundering eller handling när den andre påkallar hennes uppmärksamhet, beroende på sinnes-tillstånd eller annat. I alla fyra fallen uppvisar Magda elementära former för socialt beteende (då hon ännu inte har lärt sig ett avancerat beteende). I det senare fallet handlar Magda socialt responsivt, men hur är det i de tre förra?

Slutsatser

Var går alltså gränsen mellan att stänga yttervärlden ute och att vara socialt responslös? Min tolkning av Asplund vad gäller denna fråga lyder som följer: Det är jag-transcendensen, det att överskrida sitt jag, att inte vara egocentrisk, som gör aktiviteten till en *elementär* form för socialt liv. Draken är i enmansaktiviteten drakflygning *både icke-jag*: den andre, den man interagerar med, den som svarar genom renodlat responsivt motstånd, det som ger upphov till lustkänslan, en känsla som inte kommer inifrån honom själv, *och jag*: ett jag-transcendent jag, jaget som en del av draken, draken som en del av jaget i identifiering *med* draken –

med-identitet, identitet som inkluderar draken i den lustfyllda känsla som uppstår då den ger en renodlad respons. Enmansaktiviteten drakflygning exemplifierar, menar jag, hur vi i jag-transcendensen *samtidigt* kan vara elementärt socialt responsiva – även om vi inte är fullt ut sociala (en fullt ut social aktivitet kräver minst två personer) – *och* elementärt asocialt responslösa – även om vi inte är fullt ut responslösa (responslösa på allt annat än det vi ”går upp i”). Vi kan inte vara elementärt socialt responsiva utan att också vara elementärt asocialt responslösa.

Att beskriva den fullständigt elementära socialt responsiva varelsen är att beskriva en varelse som ”glömt bort” sig själv. Denna varelse *väljer inte* att bortse från annat än det som den är inne i, den kan inte välja bort något eftersom den i situationen inte är medveten om alternativen – hon eller han har gått upp i sin aktivitet. Hon eller han *kan inte välja* då hon eller han, p g a ”uppgåendet” i aktiviteten, inte är medveten om något jag som skall göra detta val. Att beskriva den fullständigt elementära asocialt responslösa varelsen låter sig däremot inte göras, därför att denna varelses beteende inte finns, d v s det är ett icke-beteende som inte väljs, och inte syns men som likväl kan påverka genom sin blotta närvaro – p g a vår sociala responsivitet. Elementär asocialt responslöshet är en icke-händelse, vilken inte utmärks av att vara en negation till en händelse utan bara (inte?) är.

Svaret på frågan som här har diskuterats kan därför illustreras med följande figur:

FIGUR 2

	responsiv	responslös
elementär	”ren” social responsivitet	
avancerad	asocialt responslöshet har påverkat socialt responsivitet	”ren” asocialt responslöshet

Min slutsats blir alltså att alla elementära former för socialt liv är jagtranscenderande i bemärkelsen inte uppmärksammande vid jaget. När beteenden blir egocentrerade i bemärkelsen uppmärksammande jaget, är de med ens ”uppkopplade” på en, i någon mån, avancerad nivå; organiserat/format socialt responsivt beteende, inlärt asocialt responslöst beteende. Här finns ett jag som väljer, och som man förhåller sig till.¹³

Detta skulle innebära att lilla Magda i exemplet ovan är elementärt socialt responsiv i alla fyra fallen – sett ur hennes perspektiv. Hennes sinnen är fyllda med det hon håller på med. Hon väljer inte att bete sig så som hon gör i bemärkelsen att hon väljer bort de andra alternativen. Motsatsen till detta – elementär asocial

responslöshet – är tomhet, ett ingenting, en icke-respons. Sett ur moderns och faderns perspektiv är hon asocialt responslös; gentemot deras värld är hon asocialt responslös eftersom hon inte är medveten om deras existens då hennes värld helt upptas av det hon är socialt responsiv gentemot. Gentemot deras värld riktar hon ingen respons. Gentemot deras värld är hon elementärt asocialt responslös. Om och när hon blir medveten om deras närvaro och väljer att inte svara på dem är hon fortfarande socialt responsiv i den aktivitet som upptar hennes intresse för stunden. Men hennes asociala responslöshet gentemot föräldrarna är inte längre elementär. I detta hennes val att inte svara sker en formning av den elementära sociala responsiviteten. Likaledes, det är när lilla Magda själv utsätts för asocial responslöshet – elementär eller avancerad – hennes sociala responsivitet formas.¹⁴

Beteenden blir egocentrerade i bemärkelsen uppmärksammande vid jaget genom att vi genomgår lek- och spelstadierna där vi lär oss utkristallisera vad som är vårt jag, hur detta jag är – vem jag är. Man kan generellt om dessa stadier säga att barnet här socialiseras in i en viss verklighetsstruktur – en social kontext – med givna tänkesätt och mönster för stimulirespons, och individuerar sig själv – sitt jag – i förhållande till denna bakgrund till det egna beteendet vars existens hon/han successivt blir varse att det existerar (generaliserad andra). Detta sker alltså genom att barnet genomgår lek- och spelstadierna och därmed blir ett objekt för sig själv och andra. Autonomi, säger Asplund, är ett inlärt beteende. För jaget blir andra jag ett du, en hon, en han o s v som jaget kommunicerar *med*, utbyter tankar och åsikter *med/om*, tänker *på* eller möter på gatan etc, d v s förhåller sig till och speglar sitt eget jag i.

Spelet är organiserad lek, säger Asplund. Detta betyder att spelet inte längre är lek; medan spelet är organiserad social responsivitet är leken responsivitet ”rätt och slätt”, d v s ohämmad responsivitet, ohämmad social responsivitet.¹⁶ I lekens övergående i spel förvandlas vår ständigt pågående elementaritet, och blir till en sporadiskt återkommande sådan (där situationen ”avgör” elementariteten), genom det att vi skaffar oss en position för interaktionen, nämligen jagets position i olika sammanhang. I jagets tillblivelse får vi en uppfattning om att vi är och hur vi är, vi får en position att utgå från i vårt handlande. Det är när vi ”glömmer bort” denna position (jaget) som vi åter blir elementärt socialt responsiva – och, samtidigt, elementärt asocialt responslösa. ■

Noter

¹ Ett stort tack till Christer Rathsman för konstruktiva kommentarer på utkastet till denna artikel. Tack också Sandra Torres för hjälp med den engelska översättningen.

² Han tillägger att den ena personen också kan föregripa den andre personens gensvar var vid han responderar på en handling vilken ännu inte ägt rum. Detta baseras på Meads begrepp rollöver tagande. Asplund, [1987] 1992; *Det sociala livets elementära former*, sid 11f.

³ Ibid, sid 209f, 217f.

⁴ I mina ögon skulle den naiva (ohämmade) sociala responsiviteten kunna liknas vid Meads "I" så som denna är innan "me" har börjat utföra mas.

⁵ Ibid, sid 12f.

⁶ Ibid, sid 13.

⁷ Och momentant helt övergå i sin motsats asocial responslöshet.

⁸ Ibid, sid 252.

⁹ Ibid, sid 254. Han skriver också: "Dessutom är det så att social responsivitet i ett hänseende medför asocial

responsivitet i andra hänseenden. Så snart vi vänder oss till någonting, vänder vi oss från allting annat. Ju mera uppslukade vi är av en viss sak, desto mera blinda och döva är vi för resten av världen." sid 13.

¹⁰ Ibid, citat sid 39, övrigt sid 37f f.

¹¹ Ibid, sid 218.

¹² Dvs sociala responsiviteten har organiserats genom (symbolisk) interaktion med andra.

¹³ Detta kan sedan bli rutiniserat och ritualiserat på sätt som Asplund beskriver när han diskuterar vardagslivet. Rutiniseringen och ritualiseringen gör att jaget på sätt och vis glöms bort, men inte på samma sätt som gäller vid elementära beteende.

¹⁴ Se Asplunds diskussion kring bestraffning och belöning, t ex sid 89f.

¹⁵ Ibid, sid 236–245.

¹⁶ Ibid, sid 64.

Referenser:

Asplund, J. (1992) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.

ABSTRACT

Following a Thread of Ariadne – a Contribution to the Understanding of the Dialectic Between *social responsivitet* and *asocial responslöshet*.

ELISABETH LINDBERG

The following article addresses the question of how, at an elementary level, Asplund's concept of *asocial responslöshet* (asocial non-responsiveness) can be distinguished from his different forms of *social responsivitet* (social responsiveness). The article's point of departure is the absence of a discussion in Asplund's book *Det sociala livets elementära former* concerning that which characterizes the elementary forms of *asocial responslöshet*. This article attempts to shed light on the relation between the elementary and the advanced – learned – levels by virtue of an imaginary though empirically possible example. The main question hereby addressed is in other words: How can one describe *asocial responslöshet* on an elementary level?
